

100.YILINDA ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA TÜRK MİLLİ RUHUNUN UYANIŞI HAKKINDA BAZI DEĞERLENDİRMELER

Ayşe YANARDAG*

Özet: Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden olan Çanakkale Cephesi'nin açılması, cephenin genel gidişatı, coğrafyanın ve Mustafa Kemal'in cephedeki rolü üzerinde durulmuştur. Hala hakkında çeşitli çalışmaların yapıldığı bu cephenin Türk Milli ruhunun uyanışı üzerindeki etkileri ele alınmış ve bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşları, Mustafa Kemal, Türk Milli Ruh.

Some Reviews about Awakening of the Turkish National Spirit at 100th Anniversary of Gallipoli Campaign

Abstract: In this study, creation of Çanakkale Front which is one of the most important fronts of the World War I, general situation of the front, and the role of geography and Mustafa Kemal on the front are discoursed. The effects of this front which is still studied on the awakening of the Turkish National Spirit are discussed and some assessments are made.

Key Words: Gallipoli War, Mustafa Kemal, the Turkish National Spirit.

Giriş

Türk ve dünya tarihinde önemli bir zaman dilimi olan Birinci Dünya Savaşı tarihin kaydettiği ilk büyük savaştır. Bu savaşa Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletlerinin yanında giren Osmanlı Devleti savaş sonunda tarih sayfalarındaki yerini almıştır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin son günlerini yaşadığı Birinci Dünya Savaşı süreci yeni bir Türk Devleti'nin doğuşunu hazırlamıştır. Bilindiği üzere savaş sonunda Türk milletinin yaşadığı bu günkü Anadolu coğrafyası İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Hasta adam denilen Osmanlı Devleti'nin asli unsuru olan Türk milletinin yeni bir devlet kurabileceğini o günkü işgalciler herhalde tahmin edememişlerdir. Bunu fark ettiklerinde henüz Türk'ün atası sıfatını yani Atatürk adını almamış olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Anadolu'da yer yer başlayan işgale karşı

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sivas.

dağınık direniş hareketlerini birleştirip örgütlemeye başlamışlardır. Bu örgütlenme yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hazırlarken İngilizler Anadolu'da başlayan direnişin hızla bir cumhuriyete gitmesinden, bunun sömürgelerine ulusal direniş bakımından örnek olmasından endişelenmişlerdir.

Makalenin konusu Türk Milli Mücadelesi değildir. Yüzlerce yıllık halife ve saltanata son derece sıkı bağlılık geleneğine sahip olan Türk milleti nasıl olmuştu da sıradan bir Türk ailesinin yetiştirdiği Atatürk'ün liderliğini kabul etmiştir? Bu noktada Osmanlı Devleti'nde sonuna kadar devam eden bir özelliği ilave etmek gerekebilir. Osmanlı tarihinde devletin başı olan padişah-halifenin siyasi iktidarını kısıtlama geleneği oluşmamıştır. Avrupa'da ise bilindiği üzere Rönesans ve Reform ile başlayan aydınlanma sonucu Avrupa toplumlarında sosyal gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu sosyal gelişmeler kişi egemenliğine dayalı yönetimleri sınırlayan ya da tamamen ortadan kaldıran kurum ve kuruluşlar meydana getirmiştir. Hâlbuki Osmanlı Türk toplumu yüzlerce yıldır padişah-halifenin üstünlüğünü ve hâkimiyetini sorgusuz sualsiz kabul etmiş, hâkimiyet haklarını sorgulamamıştır, bu yönde toplumsal ve siyasal olaylar ve kurumsallaşmalar gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla o günün anlayışına göre Türk toplumu padişah-halifeye isyan etmiş sayılan Atatürk'ün arkasından gitmiştir. Atatürk'ün Türk toplumu üzerindeki bu nüfuzu nereden gelmiştir? Elbette ki bu sorunun cevabı Birinci Dünya Savaşı'nda henüz genç bir subay iken cephelerdeki başarılarıyla rütbelerini alarak paşalığa kadar yükselmesini sağlayan tarihi olayların içinde mevcuttur. Bu cephede genç bir yarbay olan Mustafa Kemal askeri başarılarıyla yükselirken Türk milleti onu tanımaya başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanlar için de önemli olan ve birçok Alman askerin görev aldığı Çanakkale Cephesi'nde görevlendirilen Mustafa Kemal askeri yetenekleri ile Alman subayların da takdirini kazanmıştır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman ittifakı nedeniyle Çanakkale Cephesi'nde az sayıda da olsa görev alan Alman subayların hatıratlarından örnekler verilmiştir.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti 1699 tarihinden itibaren Balkan Savaşlarına kadar sürekli güçsüzleşmiş ve toprak kaybetmiştir. Kaybedilen topraklardan İstanbul ve Anadolu topraklarına göçler eksik olmamıştır. Özellikle nüfusun çoğunluğunun Türk olduğu Balkan topraklarının elden çıkması Balkan Faciası olarak anılmış ve ivme kazanan göçler ekonomik sıkıntıları yoğunlaştırmıştır. Birinci Dünya Savaşı başladığında Balkan Faciasının acıları henüz çok taze olup atalarının askeri başarılarına büyük bir özlem duyan ve Hasta Adam denilen Türk milleti bu savaşta yeni atasını yetiştirmeye başladığını bilmiyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın özellikle Çanakkale Cephesi'nde tanınmaya başlayan Mustafa Kemal, artık ayağa kalkamaz sanılan Türk milletinin güvenini kazanmaya başladığı gibi dostları ve düşmanları tarafından takdir edilmiştir.

Çanakkale Coğrafyası

Çanakkale harekât alanı bakımından Marmara ve Boğazlar havzasında 25-28 derece boylam 39-41 derece enlemler arasında Çanakkale Boğazı ile doğusunda Biga ve batısında Gelibolu yarımadalarıyla yakın kıyılardaki Midilli, Limni, Gökçeada ve Bozcaada'yı kapsamaktadır.¹ Boğazın en dar ve derin yeri Çanakkale ile Kilitbahir arası olup yabancı yazarlar buraya “Dar Geçit” veya “Dar Boğaz” anlamına gelen “The Narrows” adını vermişlerdir. Boğazın giriş kısmında Seddülbahr ve Kumkale Tabyaları girişi korurken Seddülbahir ve Çanakkale Tabyaları en dar yeri koruyan konumdadırlar. Boğazın bu özelliği denizden yapılabilecek bir saldırıya karşı savunmaya oldukça elverişlidir. Giriş kısmı denizden kuşatılmaya elverişliymiş gibi görünse de iç kısımdaki topçu ve mayın engeli nedeniyle Boğazı güçlü bir filonun kara kuvvetiyle iş birliği yapmaksızın geçebilmesi çok mümkün görülmemektedir.²

Kara harekâtının gerçekleştiği Gelibolu yarımadası Trakya'nın güneybatısında, uzunluğu kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yaklaşık 90 km iken genişliği 8-18 km arasında değişir. Yarımadanın en dar yeri kuzey ve kuzeybatıda Saros Körfezi yüksek ve dik kıyılara sahip olup kıta sahanlığı çok dar ve derin alanları kıyıya çok yakındır. Yarımadanın dik ve düz olan Suvla Koyu, Büyük Kemikli ve Küçük Kemikli burunlarıyla sona erer. Bu kısma sınırlı ölçüde kara çıkarması yapılabilirse de asıl hedeften uzakta ve derinlikte ilerleme olanağından yoksundur. Anafarta limanından Arıburnu'na kadar olan kıyı çıkarmaya müsait ancak Küçük Anafarta ve Kocaçimen tepelerinin hâkimiyeti altındadır. Üstelik Arıburnu'nun doğusu dik ve engebelidir. Arıburnu'nun daha güneyinde Küçük Arıburnu arasında ki küçük bir koy ile Kabatepe'nin kuzeyinde 1.500 metre uzunluğundaki kumsal çıkarmaya elverişlidir. Kumsal Kabatepe'nin etkisine açık iken Kabatepe'nin güneyindeki çıkarmaya elverişli Azmakdere ise Kabatepe ile Palamutluk sırtlarının kontrolüne açıktır. Teke ve Ertuğrul Koyları ile Seddülbahir ve Eskihisarlık Burnu arası kıyıları geniş ve çıkarmaya elverişlidir. Ancak Seddülbahir ile Eskihisarlık Burnu arası çıkarmanın hedefi Alçitepe'ye daha yakın olmakla birlikte Çanakkale Boğazı'ndaki Türk topçusunun hedefi altındadır. Anadolu kısmında ise çıkarmaya elverişli kıyılar vardır. Ancak içerilere doğru arazi sertleştiği³ için buradan kara harekâtı bir yanıtma girişiminden ibaret olmuş,

¹ Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-Nisan 1915) V.Cilt I.Kitap, Genelkurmay Basımevi, 2012, s 6.

² Figen Atabey, Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s 54. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı, Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1914-Ocak 1916)(Genişletilmiş Yeni Baskı), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2014, s 5-7.

³ Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-Nisan 1915) V.Cilt I.Kitap, Genelkurmay Basımevi, 2012, s 7-8.

asıl kara savaşları Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşmiştir. Hilafetin ve saltanatın merkezi olan İstanbul Marmara havzasının kuzeyinde bulunduğundan Çanakkale Boğazı İstanbul'un güvenliğini sağlamak açısından önemli bir noktada olduğu açıktır.

Savaş Başlarken; Çanakkale Boğazı'nda Alınan Tedbirler ve Balkanlar

Birinci Dünya Savaşı'nın temel sebebi sanayileşme ve sanayileşmenin bir sonucu olan sömürgecilik yarışı 19. Yüzyılda uluslararası rekabeti ve silahlanma yarışını arttırmıştır. Bu yarış devletlerarasında çıkarlara dayalı siyasi ve askeri ittifaklarla sonuçlanmıştır. Sıcak denizlere inmeye çalışan ve 1815'ten itibaren Osmanlı topraklarını nüfuzu altına almak için "Şark Meselesi" adını verdiği bir sorun yaratan Rusya, Osmanlı Devleti için geleneksel bir düşman halini almıştır. Ayrıca bu yüzyılda diplomatlar arasında en çok konuşulan konu Şark Meselesi olmuştur. Milliyetçi isyanlar ve savaşlar sebebiyle sürekli toprak kaybeden ve "Hasta Adam" olarak adlandırılan Osmanlı Devleti, 19. Yüzyılın ikinci yarısında siyasal birliğini tamamlayan ve hızlı bir büyüme gösteren Almanya ile iktisadi ve siyasi işbirliği ve ilişkisini gittikçe geliştirmiştir. Osmanlı topraklarını kendi nüfuz alanı olarak gören ve bu topraklardan sıcak denizlere inmek isteyen Rusya, Türk-Alman yakınlaşmasını Akdeniz sömürge yolları için tehdit gören ve korumaya çalışan İngiltere, Alsas-Loren'i alıp Avrupa'nın ortasında güçlenen Almanya'nın Osmanlı ile ilişkilerini endişeyle izleyen Fransa birbirlerine yakınlaşmışlardır. Her üç devlet Almanya'nın genelde "welt politic"ni, özelde ise Osmanlı Devleti ile kurduğu ekonomik ve siyasi ilişkileri kendi sömürgeci amaçları için bir tehdit olarak görmüşlerdir. 19.yüzyılda birbirleriyle rekabet eden bu devletler, Almanya karşısında çıkarlarını ortak görmüşlerdir. Birbirlerinin nüfuz bölgelerini tanımak suretiyle çıkarlarını olabildiği kadar uyumlulaştırmış, askeri ve siyasi ittifak yapmış ve İtilaf Devletleri adını almışlardır. Öte yandan Rusya'nın Balkanlardaki faaliyetlerinden rahatsız olan Avusturya-Macaristan ise çıkarlarını Almanya ile yakınlaşmakta bulmuştur. Balkan Savaşlarından sonra hızlanan silahlanma ve kutuplaşmalar 1914'ün Haziran ayında Avusturya-Macaristan veliahdının bir Sırp tarafından öldürülmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır.

Bu sırada Osmanlı Devleti ile Almanya arasında gizli olarak ittifak görüşmeleri yapılmaktaydı. Balkanlarda ortaya çıkan bu gerilim üzerine imkânlar ölçüsünde diğer devletler gibi çıkabilecek bir savaşta askeri tedbirler alan Osmanlı Devleti, 15 Haziran 1914'te Yunanistan tehlikesine karşı Boğaz'a yönelik kısmi seferberlik ilan etmiştir.⁴ Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi üzerine olağan üstü durum nedeniyle 29 Temmuz 1914'te Çanakkale'de

⁴ Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1914-Ocak 1916) (Genişletilmiş Yeni Baskı), s 19.

sahilin gözetlenmesi hususunda gerekli önlemlerin ve düzenlemelerin yapılmasına hız vermiştir.⁵

Savaş Avrupa'da başladıktan kısa bir süre sonra görüşmeler sonuçlanmış ve Osmanlı Devleti, Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde gizli bir ittifak anlaşması imzalamış, 3 Ağustos 1914 itibarıyla genel seferberlik ilan etmiştir. İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin genel seferberlik ilan etmesinden ve Alman tarafına kaymasından endişelenmesi üzerine, Bulgaristan'ın ve Rusya'nın Osmanlı'ya saldırması ihtimaline yönelik bir tedbir olduğu cevabı verilmiştir. Osmanlı Devleti 4 Ağustos'ta Sırbistan'a da tarafsız kalacağını bildirmiştir.⁶ Esasında Osmanlı Hükümeti henüz tarafsız olan Bulgaristan'dan emin olmadan savaşa girmek istememiştir.⁷ Osmanlı genel seferberlik ilanının yanı sıra Boğazların mayınla kapatılması kararını almıştır. 4 Ağustos'ta ilk mayın dökülmüş sadece ticaret gemilerinin geçebileceği tedbirler alınmıştır.

Tarafsızlığını ilan etmiş olan Osmanlı'nın, Akdeniz'de İngiliz Donanmasıyla çatışan Alman Goben ve Breslav gemilerinin 10 Ağustos'ta Çanakkale Boğazı'ndan girmesine izin vermesi diplomasiyi hızlandırmıştır. İtilaf Devletleri, tarafsızlığını bozmayacağını ve gemileri satın aldığı açıklayan Osmanlı ile Almanya arasındaki ittifak anlaşmasından haberdar olmasalar da Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri yanında yer alması ihtimalini görmüşlerdir. Bununla birlikte İtilaf Devletleri için ilk mesele Almanya'ya karşı yürütülen savaşı kazanmak olmuştur. Rusya Avrupa'nın doğusunda Almanya ve Avusturya'ya karşı savaşırken yeni bir cephe açılmasını istememiştir. İngiliz ve Fransız diplomatları da gemilerin Boğaz'dan geçmesi karşısında hükümetlerinin politikasına uygun olarak çok sert tepki göstermemiş, Osmanlı Devleti'ni en azından şimdilik tarafsız tutmak istemişlerdir.⁸ İstanbul ve Boğazlarda egemenliğini kurmak yolunda Sırbistan-Avusturya savaşında, Avusturya'yı destekleyen Almanya'yı tehdit olarak gören Rus askeri ve siyasilere Osmanlı'nın tarafsız kalması için bir takım vaatlerde bulunmuşlardır.⁹

Osmanlı Devleti'nin savaş dışı kalmasını isteyen İtilaf Devletleri ile yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar ve Boğaz'a yakın adalar meselesindeki talepleri hoş karşılanmamıştır. Eylül ayında kapitülasyonları kaldırdığını ilan eden Osmanlı Devleti'ne tüm devletler sert tepki göstermişlerdir. Özellikle Osmanlı topraklarındaki çıkarlarını korumak isteyen İngiltere Boğaz önündeki savaş gemilerinin miktarını arttırmış, ablukayı devam

⁵ Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1914-Ocak 1916)(Genişletilmiş Yeni Baskı), s 15-17.

⁶ Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi Cilt II Kısım IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s 658.

⁷ A.g.e, s 647.

⁸ Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, Kısım I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s 133-144.

⁹ A.g.e, s 174-181.

ettirmiştir. Osmanlı'nın savaşa girmesine kadar Boğaz'da denizden ve karadan gelebilecek saldırılara karşı askeri savunma hazırlıkları ve planlar yapılmış ve bu hazırlıklarda Alman askerler de bulunmuşlardır. Bu plana göre Bulgaristan'ın durumu belli olana kadar İstanbul, Trakya ve Marmara havzasında büyük kuvvetler bulundurma kararı alınmıştır.¹⁰

Osmanlı Devleti Kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmiş ve 27 Eylül'de Boğaz'ı tamamen kapatmıştır. Rus ekonomisine zarar veren Boğaz'ın kapanması Alman politikasına uygundur. Ancak bu sırada Almanya doğu sınırlarındaki Rus baskısının azalması için Osmanlı'nın ittifak gereğince savaşa girmesini istiyordu. Dolayısıyla uluslararası ortam oldukça gerginleşmiş, İngiltere ise Goben ve Breslav gemileri Akdeniz'e çıkar saldırır bahanesiyle Mısır'da ve Çanakkale Boğazı önünde askeri hazırlıklarını arttırmıştır. İngiltere'nin Yunanistan ile ortak bir kara ve deniz harekâtıyla Gelibolu yarımadasını ele geçirmek için yapılması istenen görüşmeler Yunanistan'ın Bulgaristan'dan endişesi nedeniyle gerçekleşmemiştir. Aynı şekilde Bulgar tarafsızlığı da Türk-Alman ulaşım yolunu kapalı tuttuğu için Osmanlı'yı düşündürüp bir süre daha tarafsız kalmasına sebep olmuştur.¹¹

Kritik bir coğrafyada olan Osmanlı Devleti'nin hangi devletler safında yer alacağı meselesi, henüz tarafsız olan küçük Balkan Devletlerini de yakından ilgilendirmektedir. Bu devletler Balkan Savaşı'nda Osmanlı'yı yenmişlerse de aralarındaki çıkar çatışmaları sebebiyle İkinci Balkan Savaşı'na sebep olmuşlardır. Birbirleriyle olduğu kadar Osmanlı ve Boğazlar üzerinde çatışan çıkarlara sahip oldukları için savaşın gidişatını görmek istemişlerdir. Romanya ve Yunanistan Avusturya-Sırbistan savaşında tarafsız kalmaya karar vermişler, ancak Balkan Devletlerinin sınırlarında bir değişiklik yapılırsa menfaatleri bakımından meseleyi ele alacaklarını ve eğer Bulgaristan savaşa katılırsa aleyhinde tedbir alacaklarını bildirmişlerdir. Bulgaristan da tarafsız kalacağını bu devletlere bildirmiştir.¹² Nitekim II. Balkan Savaşı daha fazla toprak ele geçirip Boğazlara daha yakınlaşan Bulgaristan'a karşı yapılmıştı. Öte taraftan Almanya ile bir ittifak anlaşması imzalamış olan Osmanlı Devleti için coğrafyası nedeniyle Bulgaristan'ın hangi tarafta yer alacağı önemliydi. Aynı şekilde henüz tarafsız olan Osmanlı Devleti'nin de ne tarafta yer alacağıyla Balkan Devletlerinin yakından ilgilenmiştir.

Yunanistan Osmanlı'nın askeri hazırlıkları ve Sakız, Sisam, Midilli, Limni adaları hakkında devam eden anlaşmazlıklar sebebiyle Osmanlı Devleti'nden endişe duymuştur. İngiltere, Fransa, Rusya ile görüşmelerde bulunmuş ve Yunan Başbakanı Venizelos Yunan menfaatlerini bu devletlerle özellikle

¹⁰ Bayur, a.g.e, Cilt III, Kısım I, s 215.

¹¹ Bayur, a.g.e, Cilt III, Kısım I, s 211.

¹² Bayur, a.g.e, Cilt II, Kısım IV, s 668.

İngiltere ile birlikte gördüğünü bildirmiştir.¹³ İstanbul'un ve Boğazların geleceğini etkileyebilecek nitelikteki bu gelişmeler üzerine Çanakkale Boğazı'na yönelik bir harekât Ağustos 1914'te gündeme gelmiştir. Venizelos'un Yunanistan'ın kara ve deniz gücünü İngiltere'nin emrine verme teklifi Churchill'de İngiliz-Yunan ortaklığıyla Gelibolu'ya yönelik bir harekât fikrini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini çabuklaştıracağı ardından Bulgaristan'ın savaşa gireceği, İtilaf Devletlerinin desteklediği Sırbistan'ın Avusturya ile savaşması nedeniyle Yunanistan'ı destekleyemeyeceği, üstelik Yunanistan'ın Boğazlardaki emellerinden rahatsız olan Rusya'nın ortak İngiliz-Yunan harekâtına karşı çıkacağı değerlendirmeleri yapılmıştır. Osmanlı'nın Almanya tarafında savaşa girişini hızlandıracağını tahmin eden İngiltere ortak İngiliz-Yunan harekâtı fikrinden vazgeçmiştir.¹⁴

Bilindiği üzere Goben ve Breslav gemilerinin 29 Ekim'de Karadeniz'de Rus limanlarını bombalamasının ardından Osmanlı Devleti de fiilen savaşa katılmıştır. Kasım ayının ilk günlerinden itibaren Rusya, İngiltere, Fransa büyükelçileri Osmanlı topraklarını terk ederken bu devletler arka arkaya Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmiştir. Osmanlı Devleti de karşı savaş ilanında gecikmemiş, cihad-ı ekber (kutsal savaş) ilan etmiştir. Böylece 3 Kasım'da İngiliz ve Fransız donanması, Çanakkale Boğazı'nın dış kısmındaki savunma sistemini oluşturan dış tahkimatı denizden bombardıman etmişlerdir. Ayrıca İzmir Körfezi ve Dedeoğaç Limanını da ablukaya almışlardır. Başlangıçta İtilaf Devletlerinin denizaltılarının Boğaz'ı geçme teşebbüsü başarısız olmakla birlikte Boğaz girişindeki Mesudiye zırhlısını batırmışlar, 10 subay ve 25 erin şehit olmasına sebep olmuşlardır. Bu girişim üzerine Osmanlı Devleti Boğazda mayın sayısını arttırmış ve denizaltıları gözetleme, karakol, boğaza ağ döşemek gibi tedbirleri ilave etmiştir. Çanakkale Savaşlarının sonuna kadar Boğazı geçebilen bazı İtilaf denizaltıları Osmanlı gemilerine zarar vermişlerdir.¹⁵

Çanakkale Deniz ve Kara Savaşları

İngiliz Donanma Bakanı Churchill Eylül 1914'te Çanakkale Boğazı'na yapılacak bir harekâtın incelenmesi, İngiliz Donanmasının Marmara'ya sokulması, Gelibolu Yarımadası'nın kuvvetli bir Yunan ordusuyla ele geçirilmesi konusunun planlanmasını istemiştir. Ancak hazırlanan plan uygulanabilir görülmemiş ve vazgeçilmiştir. Churchill Boğaz'a yönelik bir harekât konusunda görüşlerini 25 Kasım 1914'te tekrarlamıştır. Churchill üzerinde güneş batmayan imparatorluğun donanmasına çok güvendiği için kara

¹³ Bayur, a.g.e, Cilt III, Kısım I, s 124.

¹⁴ Figen Atabey, İngiliz Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri'nin Deniz Harekâtı, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 8, Ağustos 2010, Sayı 16, s 154

¹⁵ Atabey, a.g.e, s 163.

ordusu olmadan Çanakkale Boğazı'nı geçilebileceğine inanmıştır. Boğaz'ın coğrafi konumu ve darlığı sebebiyle iç kıyılardaki askeri istihkâmların ateşinden kaçılmayacağı, bu nedenle mayın, denizaltı gibi su altı engellerini temizlemeden, kara askeri harekâtı olmadan donanmanın Boğaz'ı geçemeyeceği görüşlerine itibar etmemiştir.

Boğaz önündeki savaş gemilerinin sayısını arttıran İtilaf Devletleri 19 Şubat 1915'ten itibaren Boğaz'ın dış istihkâmlarını bombardıman etmişlerdir. Hava şartları nedeniyle durakladığı günler olmakla birlikte Boğaz'ın içine girmeden dışarıdan gemilerle yapılan bombardıman Mart ayı ortasına kadar devam etmiştir. Alman basın temsilcileri bombardıman hakkında ülkelerine bilgi vermeyi ihmal etmemişlerdir.¹⁶ Denizden Boğaz'ın Gelibolu ve Anadolu kıyılarındaki dış istihkâmlarında Türk topçusunun menziline girmeden yaptıkları bombardıman Boğazın dış savunmasındaki topları etkisiz hale getirmiştir. Bundan cesaret alan İtilaf donanması 18 Mart 1915'te Boğaz'ı geçmek istediğinde geçememiş ve büyük kayıp vermişlerdir. Ertesi günkü gazetelerde o günün teknolojik imkânlarıyla bu harekâtın bütün detaylarının henüz ele geçmediği sırada batan Fransız zırhlısı hakkındaki resmi tebliğ yer almıştır. Gece yapılan bir diğer resmi tebliğde Boğazı geçmeye çalışırken batan ve hasar gören gemi ve zırhlıların isimleri verilmiştir. Ayrıca Osmanlı istihbaratı tarafından “şan ve şeref müsabakası” başlığıyla kıyıdaki Türk topçularının verdiği karşılık bildirilmiştir.¹⁷ 18 Mart harekâtının detaylarının alınmaya başladığı bir sonraki günde “şanlı gazilerimizin besalet ve kahramanlığı” başlığıyla duyurulmuştur. Aynı günkü baskısında “mezbuhanе harekâtın akıbeti” başlıklı makalede geçme girişiminin başarısızlığı ele alınmıştır.¹⁸ Sonraki günlerde “Çanakkale muzafferiyeti etrafında”¹⁹ “Fransız-Rus ittifakı suya düşmüş”²⁰ başlıklarıyla haber ve yorumlar eksik olmamıştır.

Yabancı basını takip eden Osmanlı basınında Roma kaynaklı bir habere göre İngilizler Çanakkale istihkâmlarının tahrip ettiği haberinin asılsız olduğunu “İngilizlerin yalanları” başlığıyla bildirmiştir.²¹ Bir başka Osmanlı gazetesi Bozcaada'daki İngiliz muhabirlerinin 18 Mart başarısızlığını “denizin fırtınalı olması sebebiyle harekâta devam edilmediğini” şeklinde bildirmelerini “asılsız bir mazeret” başlığıyla duyurmuştur.²² Kara harekâtı olmadan geçme teşebbüsünün özellikle İngiliz donanması için büyük bir prestij kaybı olması üzerine çok geçmeden kara harekâtı hazırlıkları başlamıştır.

¹⁶ Tanin 7 Mart 1915, 20 Mart 1915

¹⁷ İkdâm 19 Mart 1915

¹⁸ İkdâm 20 Mart 1915

¹⁹ İkdâm 21 Mart 1915

²⁰ İkdâm 23 Mart 1915

²¹ İkdâm 27 Mart 1915

²² Tanin 30 Mart 1915

25 Nisan 1915'te başlayan kara harekâtının en yoğun dönemleri Nisan-Mayıs ile Temmuz-Ağustos aylarında gerçekleşmiştir. Düşmanın kara çıkarması yukarıda özellikleri bahsedilen fakat gözetleme taburundan başka ciddi askeri kuvvetlerin olmadığı Arıburnu ile Seddülbahir bölgesine yapılmıştır. Kıyıda gözcü taburu düşmanla ilk karşılaşan birlikler olmuş, diğer kuvvetler iç kısımlara küçük takım ve manga gruplarına kadar parçalara ayrılarak yerleştirildiğinden kıyıda gözcüler hızlı yardım alma şansından mahrum kalmışlardır.²³

Düşman çıkarması başladığı sırada asıl kuvvetlerden ayrı olarak, Mustafa Kemal'in komuta ettiği 19. Tümen yarımada'nın Saros kısmı ile güneyinde ve Anadolu yakasında düşmanın asıl çıkarma yapacağı yerde gerektiğinde kullanılacak yedek kuvvet olup yarımada'nın daha iç kısmında Bigalı köy taraflarında idi. Bununla birlikte çıkarmanın yapıldığı yere yakın olduğundan ancak yedek kuvvet olduğu için üstlerinden gelen emre göre kuvvetlerini belirlenen yere sevk etmesi gerekecekti. İtilaf Devletleri Gelibolu ile Anadolu kıyılarının değişik yerlerine aynı anda şaşırtmak için çıkarma yaptıklarından asıl çıkarmanın nereden yapıldığını bölge ordu komutanının ve karargâhın, gelen rapor ve haberlere göre belirleyip, ihtiyaç halinde asıl çıkarmanın yapıldığı yere yedek kuvvetleri gönderme emrini vermesi askeri hiyerarşi bakımından zorunluydu. Ancak asıl çıkarmanın yapıldığı yer belirlenene kadar düşman kıyıda ilerlemiş ve Gelibolu yarımadasının Boğaz'ın sularına bakan ve Boğaz'ı geçecek gemilerin Türk topçusunun ateş menziline kaçması imkânsız olan iç istihkâmların düşman tarafından ele geçirilmesi tehlikesi belirlemiştir. Karargâhın dağılık kuvvetleri ve yedekleri asıl çıkarmanın yapıldığı yere gitme emrini vermesine kadar çok geç olabilirdi. İşte çıkarmanın en kritik anlarında genç Yarbay Mustafa Kemal düşmanın kıyıda içerilere girdiğinde asıl çıkarmanın Arıburnu ile Kabatepe taraflarında yapılacağını erken sezdiğinden karargâhtan emir almayı beklemeden birliklerini harekete geçirmiştir. Bu esnada Mustafa Kemal birliklerini daha içeride olan Kocaçimen tepesinde kısa bir dinlenme vermiş, engebeli arazide atla gidilemediği için birkaç kişi yanına alıp yürüyerek Conkbayırı'na gelmiştir. Burada cephaneleri bittiği için geri çekilen gözcü birliğinin askerleri ile karşılaşmıştır. "niçin kaçıyorsunuz" sorusuna askerler rahatça ilerleyen düşman askerlerini göstermişlerdir. Bu sırada birliklerini Kocaçimen'de bırakan Mustafa Kemal ve yanındaki birkaç kişi düşmana kendi askerlerinden daha yakındır. Üstelik düşman Kocaçimen'i ele geçirirse hem buradaki dinlenen askerler zor durumda kalabilir hem de yarımada'nın tüm savunma düzeni tamamen çökebilirdi. Mustafa Kemal düşmandan kaçılmaz demiş, asker ise cephanemiz kalmadı cevabını vermiştir. Cephanemiz yoksa süngümüz var diyerek ve bağırarak askere süngü takmasını ve yere yatması

²³ Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE), Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, Cilt V, Kitap II, s 62.

emrini vermiştir. Sonra yanındaki emir subayını, geride dinlenen askerleri bulunduğu noktaya getirmesi için emir vermiştir. Bu esnada takip ettiği gözcü askerlerinin birden savaş düzeninde yere yatması düşmanı şaşırılmış, tereddüt içinde ne yapacağına karar verinceye kadar gerideki birlikler yetişmiştir. Ve çok çetin süngü savaşları yapılmış, o gün askerlerine “size ben saldırı emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zamanda yerimizi başkaları alabilir” emrini vermiştir.²⁴ Askeri yeteneklerinin yanı sıra ölme emrini verecek kadar cesur ve kararlı bir lider yeteneğine sahip olduğu Çanakkale Savaşları'nın kritik anlarında ortaya çıkmıştır ve tüm dünya onu tanımıştır.

Saldırığı gemiden izleyen Hamilton Gelibolu Hatıraları'nda “İndirdiğimiz onca vahşi darbeye rağmen, gebe dağlar hala Türk doğurmaktaydı”²⁵ ifadeleri nasıl bir saldırı olduğunu ve Türk askerinin üstün nitelikli bir lideri olduğu zaman neler yapabileceğini itiraf etmektedir.

Nitekim asıl savaşların yapıldığı Gelibolu yarımadası o gün işgal edilmekten kurtulmuş ve bundan sonra savunmanın yeniden düzenlenmesi konusunda üst makamlara zaman kazandırmıştır. Mayıs ortalarına kadar şiddetli savaşlar yapılmış ve 1 Haziran'da Mustafa Kemal albaylık rütbesine cephedeki başarısıyla yükselmiştir. Sofya'da görevli iken evinde kaldığı Alman ev sahibesi Hilda Christianus'a beş gün sonra yazdığı mektupta şunları söylemiştir:

“İnsan hayatta bazı dostlar kazanabilmek için olağan üstü çalışmak ve özverilerde bulunmak zorundadır. Örneğin siz bana sormuştunuz: (Siz ne zaman albaylığa terfi edeceksiniz?) demiştiniz. Benim yanıtlım şu olmuştur: “Bu, bir savaş meydanında kazanılır.” Siz bana karşılık vermişsiniz: “Bunu kanıtlayınız.” Sizin isteğinize uyarak beş günden beri albayım.”²⁶

Mektubunda Osmanlı padişahı, Bulgar kralından aldığı madalya ve ödüllerden sonra “Benim için değeri büyük olan imparator Wilhelm de beni Demir Salıp nişanı ile ödüllendirdi. Bütün bu kazançlarımı sizin ilhamlarınıza borçluyum.” Sözleriyle devam etmiştir.

Çanakkale ve İstanbul, Marmara Havzasını korumakla görevli 5. Orduya komuta eden Alman Liman von Sanders daha sonra yayınladığı hatıralarında şunları yazmıştır;

“İlk askeri başarılarımı Trablusgarp'ta kazanmış olan Mustafa Kemal, görev ve sorumluluk yüklenmekten kaçınmayan bir komutandı. 25 Nisan'da kendi inisiyatifini kullanarak 19. Tümeniyle çarpışmalara katıldı ve düşmanı sahile geri püskürtmeyi başardı. Sonra üç ay boyunca sürekli şiddetli saldırılara alt

²⁴ Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Kral Matbaası, İstanbul, 1984, s 88.

²⁵ Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994, s 105.

²⁶ Andrew Mango, Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007,

edilmez bir direnişle karşı koydu. Böylece onun enerjisine ve kararlılığına tümüyle güvenmeye başladım”²⁷

Kara savaşlarının ilk günleri dar alanda çok şiddetli geçmişti. Mustafa Kemal Nisan ayında birliklerine “sanmam ki içinizde Balkan Savaşı’nın o yüz kızartan anılarını tekrarlamaktansa ölmeyi tercih etmeyecek kimse bir kimse bulunsun”²⁸ derken Balkan Savaşı’nın acılarını hatırlatmış, askerleri yüreklendirmiştir. Askerin önünde bulunarak şiddetli süngü savaşlarının yapıldığı sırada karargâhın bölgede yeni savunma düzenlemeleri yapmasına zaman kazandırmıştır. Karargâh, Mustafa Kemal’in emrindeki birliklerin sayısını arttırmış, o, rütbesinin üstünde fiilen bir bölge komutanı²⁹ haline gelmiştir.

Saldırının şiddetlendiği 1 Mayıs gününde verilen ağır kayıplar üzerine Mustafa Kemal günün sonunda yayınladığı emirde “Benimle beraber burada muharebe eden bütün askerler kesinlikle bilmelidir ki bize verilen namus görevini tam olarak yerine getirmek için bir adım geri gitmek yoktur. Rahatlıkla uyumak yolunu aramanın, bu rahatlıktan yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebedi olarak yoksun kalmasına sebep olacağını hepimize önemle hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımın fikir birliğinde olduğuna ve düşmanı denize dökmedikçe yorgunluk belirtisi göstermeyeceklerine şüphem yoktur”³⁰ demiştir. Milli duygu ve ruhu uyandıran konuşma ve emirlerle düşman saldırısına sert bir direniş gösterilmesini sağlamıştır.

Mustafa Kemal bu bölgeye yeni bir saldırının biraz daha kuzeyden yapılacağı düşüncesini üstlerine gerek raporlarla³¹ gerekse konuşmalarında belirtmişti. Hatta Kolordu Komutanı Esat Paşa onun omuzunu sıvazlayarak “merak etmeyin beyefendi. Bunu yapamazlar” derken diğer üstleri gibi düşündüğünü ortaya koymuştur.

Taze kuvvetler getiren İtilaf Devletleri Ağustos başında yeniden daha şiddetli saldırılara başlamışlardır. 6 Ağustos’ta gece yapılan saldırı Mustafa Kemal’in tahmin ettiği yerden yapılmıştır. Bu saldırıların ilk günleri Türk birlikleri çok zor durumda kalmış, Mustafa Kemal’in raporlarında belirttiği gibi birlikler birbirine karışmış, subayların hepsi ölmüş ya da yaralanmış, milletin selameti adına bölgeyi tanıyan bir subayın atanmasını istemiştir. Komuta düzeninin kalmadığı bu tehlikeli anlarda alay komutanı Nuri “lütfen durum hakkında beni aydınlatınız, ortalıkta komutan diye bir şey yok” diye Mustafa

²⁷ A.g.e, s 186.

²⁸ Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi Cilt V, Kitap II, s 88.

²⁹ Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi Cilt V, Kitap II, s 97.

³⁰ A.g.e, s 103

³¹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011, s 124-128.

Kemal'e adeta yalvarmıştır. Mustafa Kemal ona hemen Conkbayırı'na yürümesi emrini vermiş ve "komutanı olaylar tayin edecektir" demiştir.³²

Çanakkale cephesinde bulunan Alman subay Kannengeiser Mustafa Kemal için "berrak fikirli ve etkin", "Her şeye kendi başına karar veriyor. Ne istediğini gerçekten çok iyi biliyor" demiştir.³³

Mustafa Kemal'in yeteneklerini takdir eden Liman von Sanders durumun çok kritik olduğu 8/9 Ağustos gecesi kuzeydeki Anafartalar Grubu Komutanlığını da Mustafa Kemal'e vermiştir. O gecenin sabahı Mustafa Kemal düşmana ani bir saldırı yaptırmak üzere birliklerini düzenlemiş, saat dört buçukta havanın aydınlanmasına birkaç dakika kala askerleri teftiş etmiş ve askerlerine "Askerler! Karşımızdaki düşmanı mağlup edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Önce ben ileri gideyim. Siz, ben kılıbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız." Demiştir. "Bütün askerler, subaylar, artık her şeyi unutmuşlar, bakışlarını, kalplerini verilecek işarete yöneltmiş bulunuyorlardı" En öne geçip kılıbacıyla işaretini verdiğinde Türk askeri "demirden bir kitle halinde" ileri atılıp "boğaz boğaza" bir mücadele ile düşmanı geri püskürtmüştür. Bu savaşta bir şarapnel parçası Mustafa Kemal'in göğsüne isabet etmiş, göğsündeki saati parçalamıştır, ona bir zarar vermemiştir.³⁴ Bu sırada yanında bulunan Nuri Bey vuruldunuz deyince Nuri Bey'in ağzını kapatmış sus diyerek askerlerinin moralinin bozulmasını engellemiştir.³⁵ Bu saati Liman von Sanders'e o günün hatırası olarak vermiş, Sanders de Mustafa Kemal'e aile armalı saatini hediye etmiştir.

Çanakkale Zaferinin Sonuçları ve Bazı Görüşler

Çanakkale Cephesi bilindiği üzere savaşı erken bitirebilmek ve Balkan milletlerini kendi taraflarına çekmek isteyen İtilaf Devletleri tarafından açılmıştır. Ancak tam tersine savaşın uzamasına ve hem Türkler hem de Almanlar için önemli olan Bulgaristan'ın İtilaf saflarında değil Türk-Alman tarafında savaşa girmesine sebep olmuştur. Böylece İtilaf Devletleri maddi ve manevi olarak yıpranmış, Rus İhtilali çıkmış, Çarlık rejimine yardım etmek isteyen İtilaf Devletlerinin maddi kayıpları artmıştır. Savaşın bıkan ve ekonomik kaynakları tükenen İtilaf kamuoyu daha sonra gerçekleşen Türk Milli Mücadelesinde savaşa karşı bir tutum takınmışlardır.³⁶ Rusya'da Bolşevik

³² Kinross, a.g.e, s 114. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı, Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011, s 17.

³³ H.C. Armstrong, Bozkurt, Nokta Kitap, İstanbul, 2005, s 60.

³⁴ Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe, s 40.

³⁵ Osman Akandere, Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşları'nda Gösterdiği Liderlik ve Motivasyon Stratejileri, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Ağustos 2010, Sayı 16, s 125-136.

³⁶ Hülya Baykal, Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Fransız İlişkileri ve Bir Fransız Türk Dostu Albay Mougın, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, 1991, s 457-511

rejimi yerleştirmeye çalışan Ruslar sıcak denizlere inme politikasına bir süre ara vermiş, bu durum sömürgelerini korumaları açısından İngilizlerin lehine olurken Türk- Rus işbirliğinin başlaması ise Milli Mücadeleyi bastırmak isteyen İngilizlerin aleyhine olmuştur. Türk Milli Mücadelesi açısından ise tüm bu gelişmeleri olumlu sonuçlar olarak değerlendirebiliriz. Nitekim benzer değerlendirmeleri Alman asker “Gelibolu 1915! Birinci Dünya Savaşı’nda Alman-Türk Askeri İttifakı” isimli kitabın yazarı Klaus Wolf’da bir röportajında yapmıştır.³⁷

Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletleri istedikleri siyasi ve askeri amaçlara ulaşamamışlar ve gizli olarak cepheyi boşaltmışlardır. Bununla birlikte cephenin boşaltılmasını içeren raporlarda bunu bir başarı olarak takdim etmişlerdir.³⁸

Yukarıda vurgulandığı üzere Osmanlı’nın son yüzyılı sürekli yenilgilerle geçmiş, üstelik Birinci Dünya Savaşı Balkan Savaşları’ndan daha kötü bir şekilde sonuçlanmıştır. Çünkü Türk milletinin binlerce yıldır yaşadığı Anadolu’nun işgaline sebep olmuştur. Türk halkı savaşıldan yorgun ve bıkkın olup kendine güvenini yitirmişti denilebilir. Ancak Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti için kötü gitmesine rağmen Çanakkale Savaşlarında elde edilen zafer milli duyguları canlandırmış ve işgal altına düşen Anadolu topraklarında Milli Mücadele’yi hazırlamıştır. Tarih boyunca devletsiz kalmamış olan Türk milleti Çanakkale’de hatırladığı bu ruhla işgal altına düşen vatanını kurtarmış ve yeni Türk Devletini kurmuştur.

Bu ruhun boş sözlerden ibaret olmadığını müttefik Alman askerleri de görmüşlerdir. Çanakkale’de miralay rütbesinde bulunan Hans Kannengiesser 1926’da hatıralarını yayınlamaya karar verdiği kitabının önsözünde Çanakkale’yi unutturmak istemediğini vurgulamıştır. Mustafa Kemal ve Cevat Abbas’ın takdir ettiği beğendiği bu Alman subay “ondan çok etkilenmişim. Açık fikirli, güçlü ve ne istediğini bilen sakın bir adamdı” sözleriyle Mustafa Kemal’in olumlu duygularına benzer karşılığı vermiştir. Aynı subay Türk askerinin kahramanlığını, güvenilirliğini, yiğitliğini, acıya tahammülünü,

Bige Yavuz, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s 71-97

Fahri Yetim, Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Doğumunun 125. Yılında Atatürk Özel Sayısı, Afyonkarahisar 2006, s 203-226; Ömer Budak, Milli Mücadele Dönemi Türk Fransız İlişkileri, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 19, Güz, 2008, s 97-114

Vahdet Keleşyılmaz, Bir Kuva-yı Milliye Gazetesine Göre Türk Barışı ve İngiltere, Atatürk Yolu, Mayıs 1997, Yıl10, Cilt 5, Sayı 19, s 249-264

³⁷ Özge Kılınç, Savunma ve Havacılık No:134.

<http://www.tayyareci.com/hvtarihi/canakkale/ozgekilinc.pdf>

³⁸ Gelibolu Şibh-i Ceziresinin Tahliyesini İçeren Resmi Raporun Tercümesi, Matbaa-yı Amire, 1332, İstanbul.

komutanını kayıtsız şartsız takip ettiğini teslim ettiği gibi Alman subayların Çanakkale Zaferinde etkisi olduğunu belirtmiştir.³⁹

Yine bir Alman asker Mühlman'ın "Türklerin tehlikeye en çok maruz oldukları noktalardaki tutumları şaşkıncıydı ve hatta hayranlık uyandırıcıydı; çünkü onlar itidallerini yitirmiyorlardı"⁴⁰ sözleri Türk milli uyanışının bir başka ifade şeklidir.

Osmanlı basınında Berlin ve Viyana kaynaklı haberlerde müttefik basından Çanakkale Zaferi yorumlarına yer verilmiştir. Viyana kaynaklı "şu Türkler ne yaman şeylermiş", ya da Berlin kaynaklı "Türk ordusunun kıymet ve ehemmiyeti" başlıklı müttefik basın haberleri yer almıştır.⁴¹

Müttefikimizin kadar savaştığımız Fransız asker Larşer de Mustafa Kemal ve Türkler hakkında benzer olumlu değerlendirmeler yapmıştır.⁴² Ancak aynı Türk askerinin savaştığı diğer cephelerde aynı azimle mücadele etmesine rağmen büyük kayıplarla genelde geri çekildiğini ve toprak kaybedildiğini göz önünde bulundurursak, Çanakkale Cephesi'nde ağır kayıplara rağmen neden başarılı olunduğu sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı cephede askeri donanım bakımından daha üstün olan düşmanın savaş sırasında üstünlüğü ele geçirdiği kritik anlarda Mustafa Kemal'in verdiği karar ve emirlerdedir. Mustafa Kemal'in karar ve emirleri Türk askerinin azmi ile birleşmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini etkilemiştir. Nitekim ciddi şekilde incelenecek dönemin rapor ve kayıtları bu gerçeği tarih bilimi açısından temellendirecektir.

Savaşın bütün yorgunluğuna ve kayıplarına rağmen elde edilen Çanakkale Savaşları zafere özlem duyan Türk resmi makamlarında ve sivil halkta büyük sevinçle karşılanmıştır. Ankara Müdafası-yı Milliye Reisi Başkumandanlığa 27 Kanunuevvel 1331 tarihli telgrafla Çanakkale'de düşmanın tardı dolayısıyla tebrik etmiştir.⁴³ 27 Kanunuevvel 1331 tarihinde Vize ahalisi adına Belediye Reisi Çanakkale Zaferini tebrik etmiştir.⁴⁴ 27 Kanunuevvel 1331 Kadıköy Belediye Dairesi Müdürü Kadıköy ahalisinin kazanılan zaferden dolayı Belediye önünde toplanarak samimi hislerle orduya teşekkürlerini sunan nutuklar verdiklerini Başkumandanlığa bildirmiştir.⁴⁵ 27 Kanunuevvel 1331 Trabzon valisi bütün ahalinin sevindiğine, ordu ve donanmayı, padişahı ve

³⁹ Aytunç Ülker, Hans Kannengeisser, Çanakkale'de Türklerle Beraber (Bir Alman Albayın gözünden Çanakkale, Tarih Okulu, İlkbahar, Sayı III, s. 195-201.

⁴⁰ Murat Karataş, Çanakkale Muharebelerinde Lağım Muharebeleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (Bahar-Güz 2008), s 43-60

⁴¹ İkdam 30 Nisan 1915

⁴² Bayram Akça, Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal'in Rolü, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XXI, Sayı 2, Aralık 2006, s 1-15.

⁴³ ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-2.

⁴⁴ ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-9.

⁴⁵ ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-10.

hükümeti tebrik ettiğine dair Başkumandanlığa telgraf çekmiştir.⁴⁶ 27 Kanunuevvel 1331'de Marmaris ahalisi namına İttihat Terakki muhabir-i mes'ulu dünyayı hayrete bırakan Çanakkale müdafaası ve düşmanı denize dökken orduya halkın samimi hislerle teşekkürlerini bildirmiştir.⁴⁷ Milli Mücadele yıllarında düşmanı İzmir'de denize dökerek sonuçlanan zaferin ilhamını, Mustafa Kemal'in Çanakkale'de "düşmanı denize dökmedikçe yorgunluk belirtisi göstermeyeceklerine" dair verdiği yazılı ve sözlü emirlerle ortaya çıkan Mehmetçiğin azim ve iradesinden aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ordu komutanlıkları elde edilen zaferden dolayı mutlu olmuşlar ve tebriklerini sunmuşlardır. 28 Kanunuevvel 1331'de Beşinci Kolordu Kumandanlığı Çanakkale Zaferi dolayısıyla tebriklerini sunan telgraf göndermiştir.⁴⁸ Üçüncü Ordu Kumandanlığı Başkumandanlık Vekâletine tebriklerini 28 Kanunuevvel 1331'de bildirmiştir.⁴⁹ Resmi düzeyde komutanlar tebriklerinin yanı sıra buldukları bölgede halkın sevinç hislerinin belirtmişlerdir. Şam'da Dördüncü Ordu Kumandanlığı şehirde halkın fener alayları düzenlediğini, ayrıca bütün Dördüncü Ordu Kumandanlığı bölgesinde merasimler düzenlendiği bildirilmiştir.⁵⁰

Askeri kurumlar gibi sivil kurumlar Çanakkale Zaferini tebrik etmeyi ihmal etmemişlerdir. Tahrirat Dairesi Harbiye Nazırına Gelibolu Zaferi dolayısıyla tebriklerini 29 Kanunuevvel 1331⁵¹ de, Rize Belediye Reisi 29 Kanunuevvel 1331'de Çanakkale'nin namert düşmanın temizlenmesinden dolayı şehit olanların milletin kalbinde ebediyen yaşayacağını ve gazileri selamladıklarını bildirmiştir.⁵²

Karesi belediye reisi vekili 28 Kanunuevvel 1331 tarihli telgrafında düşmanın def edilmesinin halkı sevindirdiğini ve ordunun muzafferiyeti için dua ettiğini bildirmiştir.⁵³ Adana Meclis-i Umumisi tarafından 30 Kanunuevvel 1331 tarihinde Gelibolu zaferi dolayısıyla tebrik telgrafi çekmiştir.⁵⁴ Yine Adana belediye reisi son zaferin Adana'da hâsıl ettiği sevincin tahayyül edilemeyeceğini ve halkın ordu ve kumandanlarına tebrikini 28 Kanunuevvel 1331'de bildirmiştir.⁵⁵ Koçhisar belediye reisi halk namına "tarihi muzafferiyetten dolayı" Başkumandanlığa tebriklerini bildirmiştir.⁵⁶ Manyas belediye reisi Gelibolu zaferinden dolayı halkın sevinç deryasına daldığını ve

⁴⁶ ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-16.

⁴⁷ ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-18.

⁴⁸ ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-22.

⁴⁹ ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-26.

⁵⁰ ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-28.

⁵¹ ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-23.

⁵² ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-38

⁵³ ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-65.

⁵⁴ ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-111.

⁵⁵ ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-73.

⁵⁶ ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-107.

tebriklerini Başkumandan Vekâletine 28 Kanunuevvel 1331'de bildirmiştir.⁵⁷ Demirköy belediye reisi düşmanın Gelibolu'dan çekilmesinin halkta memnuniyete ve şenlikler düzenlemesine sebep olduğunu bildirmiş ve orduyu tebrik eden telgrafını 28 Kanunuevvel 1331'de Başkumandanlığa bildirmiştir.⁵⁸

28 Kanunuevvel 1331'de İttihat ve Terakki namına Mehmet Zihni Gelibolu'da düşmanı kovan askerleri ve kumandanlarını samimiyetle selamlayıp, başarılarının devamı için dua ettiklerini bildirmiştir.⁵⁹ Dersim mutasarrıfı 28 Kanunuevvel 1331'de şanlı tarihimize yeni sayfalar ilave eden Gelibolu zaferini tebrik etmiştir.⁶⁰

Çanakkale Savaşları'nda şehit olanlar için o günkü koşullarda olabildiği kadar hassas davranılmış, şehitlerin resim ve isimleri basında yayınlanmıştır. Çanakkale'de şehit düşmüş olan mülazım-ı sani Ahmet Şevket oğlu Kemal Turgut Efendi'nin fotoğrafı Harb Mecmuası'nda yayınlanmak üzere 13 Nisan 1334'te gönderilen fotoğraf 17 Nisan 1334'te Mecmuanın müdüriyetine takdim edilmiştir.⁶¹ Harb Mecmuasında şehitlerin isimleri, doğum tarihleri, rütbeleri verildiği görülmüştür.

Çanakkale'de, savaşların devam ettiği sırada Osmanlı basını bölgeden muhabirleri vasıtasıyla aldığı bilgileri aktarırken, cephedeki milli ruha sıkça vurgu yapmıştır.⁶² Savaşın Kafkas ve Kanal cephesinde pekte iyi olmadığı bir dönemde Çanakkale Zaferi üzerine bu kadar sık yayın yapılması halkın dikkatini kayıplar yerine zafere çekmek olarak değerlendirilebilir de bir boyutuyla da zafere duyulan sosyo-psikolojik ihtiyacın ortaya çıkması olarak ta değerlendirilebilir. Çanakkale Zaferi Türk Milli duygusunda öyle bir etki bırakmıştır ki İtilaf Devletleri Gelibolu yarımadasını boşalttıktan sonra Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu zaferle ilgili yayınlara sıkça rastlanmıştır.

Çanakkale Savaşları sona erip İtilaf güçleri Gelibolu'yu boşaltırken milli duyguları yansıtan yazılar basında yer almıştır. İtilâf Devletlerinin Çanakkale'yi boşaltmaya başladıkları günlerde Çanakkale'de halkın sevinç gösterilerinde bulunduğunu, savaş sırasında askerin sabır ve kahramanlığını, Çanakkale Zaferinin savaşın genelini etkilediği yazılmıştır.⁶³ Harb Mecmuasının ikinci sayısında Çanakkale'deki kahramanlıklara ve Mustafa Kemal'in resmine yer verilmiştir.⁶⁴ Daha sonraki sayılarında da Çanakkale ile ilgili yorum ve resimlere bolca yer vermiştir.

⁵⁷ ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-98.

⁵⁸ ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-81.

⁵⁹ ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-53.

⁶⁰ ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-46.

⁶¹ ATASE, Dosya 438, Fihrist 2-26.

⁶² Servet-i Fünun 25 Haziran 1331; Tanin 3 Temmuz 1331

⁶³ Servet-i Fünun 10 Kanunuevvel 1331

⁶⁴ Harb Mecmuası Kanunuevvel 1331

1918 yılında deniz harekâtının yıldönümünde çıkarılan sayıda “18 Mart zaferi” başlığıyla geniş yer verilmiştir.⁶⁵ Birinci Dünya Savaşı’nın son günlerinde Osmanlı’nın birçok cephede geri çekildiği bir dönemde Yeni Mecmua’nın bir sayısı Çanakkale Zaferine yönelik fevkalade nüsha olarak çıkarılmıştır. Savaş kötü sonuçlansa da Çanakkale’de canlanan milli ruh, duygu ve azim devam etmiştir.⁶⁶

Tüm bu yayınlar ve daha sonra işgal döneminde devam eden Çanakkale Zaferi hakkındaki yayınlar⁶⁷, hatıraları taze olan Çanakkale’deki zaferi ortaya çıkaran Türk milli uyanışının devam etmesidir.

Çanakkale Zaferi ile ilgili olarak Osmanlı Devleti’nin müttefikleri de sevinmişlerdir. Osmanlı Zaferi- Dostlarımızdaki Tezahüratı başlığı altında Roma, Avusturya ve Almanya’da Çanakkale Zaferi’nin olumlu karşılandığına dair haberler verilmiştir.⁶⁸ Almanlar Çanakkale’deki zafere ilgi göstermişler, Çanakkale Savaşları 1915 yılı sonunda bitmesine rağmen 1917 yılında Almanya’dan misafir olarak gelen Alman basın temsilcileri Çanakkale’yi gezmişlerdir⁶⁹. Savaştan günümüze gelene kadar Çanakkale Zaferi ile ilgili yayınlar devam etmiştir.

Sonuç

Yukarıda görüldüğü üzere Çanakkale Zaferinin Türk milli duygusunu uyandırıp Milli Mücadeleye zemin hazırladığı temelsiz bir iddia değildir. Çanakkale cephesinde Mustafa Kemal’den düşmanı denize dökmeden uyumama emrini alan Türk askeri, Milli Mücadele yıllarında düşmanı denize dökme başarısındaki ilhamını Çanakkale Savaşlarından almıştır. Düşmanı denize döken Türk Milli ruhunun açığa çıkmasını sağlayan Mustafa Kemal bu cephede tanınmaya başlamıştır. Kritik anlardan önceki uyarıları ve kritik anlardaki karar ve emirleriyle adeta bulunduğu coğrafya ile bütünleşmiştir. Bütünleşme ruhudur ki Çanakkale’yi geçilmez kılmış ve İtilaf Devletlerinin savaş planlarını alt üst etmiştir. Bu bütünleşme Türk Milletinin tarihi bir tecrübesi olarak Çanakkale’yi destanlaştırmıştır. Mustafa Kemal’i Türk Milli Mücadelesinin liderlerinin en başına getirmiştir. Bu mücadele sırasında Türk-Alman ittifakı sebebiyle Türk ordusunda görev alan Alman subaylar Mehmetçiği ve Mustafa Kemal’i yakından tanımış ve yeri geldikçe takdir etmişlerdir. Nitekim bu konuda yapılacak yerli yabancı basın ve yayın çalışmaları bu gerçeği ortaya daha açık olarak çıkaracaktır...

⁶⁵ Donanma 18 Mart 1334

⁶⁶ Yeni Mecmua 26 Teşrin-i evvel 1918

⁶⁷ Risale-i Mevkute-i Bahriye Temmuz 1336, Ağustos 1336

⁶⁸ Servet-i Fünun 12 Mart 1331

⁶⁹ Servet-i Fünun 15 Teşrin-i sani 1917

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

ATASE, Dosya 195, Fihrist 2-2, 2-9, 2-10, 2-16, 2-18, 2-22, 2-26, 2-28, 2-23,
ATASE, Dosya 1/34, Klasör 195, Fihrist 2-38, 2-65, 2-111, 2-73, 2-107, 2-98, 2-81, 2-
53, 2-46.
ATASE, Dosya 438, Fihrist 2-26

Gazeteler

Donanma 18 Mart 1334
Harb Mecmuası Kanunuevvel 1331
İkdam 30 Nisan 1915; 19, 20, 21, 23, 27 Mart 1915
Risale-i Mevkûte-i Bahriye Temmuz 1336; Ağustos 1336
Servet-i Fünun 12 Mart 1331; 25 Haziran 1331; 10 Kanunuevvel 1331; 15 Teşrinisani
1917
Tanin 3 Temmuz 1331; 7, 20, 30 Mart 1331

Telif Eserler

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı, Birinci Dünya Savaşı'nda
Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-Nisan 1915) V.Cilt I ve II. Kitap,
Genelkurmay Basımevi, 2012.
Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı, Birinci Dünya Savaşı Çanakkale
Cephesi Harekâtı (Haziran 1914-Ocak 1916)(Genişletilmiş Yeni Baskı),
Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2014
AKANDERE, Osman, Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşları'nda Gösterdiği Liderlik
ve Motivasyon Stratejileri, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Ağustos 2010,
Sayı 16, s 125-136.
AKÇA, Bayram, Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal'in Rolü, Tarih İncelemeleri
Dergisi, Cilt XXI, Sayı 2, Aralık 2006, s 1-15.
ATABEY, Figen, Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi, Türk Tarih Kurumu,
Ankara, 2014
ATABEY, Figen, İngiliz Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri'nin Deniz Harekâtı,
Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 8, Ağustos 2010, Sayı 16
ATAY, Falih Rıfkı, Çankaya, Kral Matbaası, İstanbul, 1984
Gelibolu Şibh-i Ceziresinin Tahliyesini İçeren Resmi Raporun Tercümesi, Matbaa-yı
Amire, 1332, İstanbul.
Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı, Arıburnu
Muharebeleri Raporu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011
Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı, Anafartalar
Muharebeleri'ne Ait Tarihçe, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011
BAYKAL, Hülya, Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Fransız İlişkileri ve Bir Fransız Türk
Dostu Albay Mougın, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, 1991, s 457-511
BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi Cilt II Kısım IV, Türk Tarih Kurumu
Yayınları, Ankara, 1991

- BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, Kısım I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991
- BUDAK, Ömer, Milli Mücadele Dönemi Türk Fransız İlişkileri, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 19, Güz, 2008
- KARATAŞ, Murat, Çanakkale Muharebelerinde Lağım Muharebeleri, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ (Bahar-Güz 2008), s 43-60
- KELEŞYILMAZ, Vahdet, Bir Kuva-yı Milliye Gazetesine Göre Türk Barışı ve İngiltere, Atatürk Yolu, Mayıs 1997, Yıl 10, Cilt5, Sayı 19, s 249-264
- KILINÇ, Özge, Savunma ve Havacılık No:134
<http://www.tayyareci.com/hvtarihi/canakkale/ozgekilinc.pdf>
- KİNROSS, Lord, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994
- MANGO, Andrew, Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007
- H.C. Armstrong, Bozkurt, Nokta Kitap, İstanbul, 2005
- ÜLKER, Aytunç, Hans Kannengeisser, Çanakkale'de Türklerle Beraber (Bir Alman Albayın gözünden Çanakkale, Tarih Okulu, İlkbahar, Sayı III, s. 195-201.
- YAVUZ, Bige, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994
- YETİM, Fahri, Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Doğumunun 125. Yılında Atatürk Özel Sayısı, Afyonkarahisar 2006, s 203-226.